PRVÁ MEDITÁCIA

EUGENIO TRÍAS, Univerzita Barcelona

1. Návrat tieňov. V eseji, venovanej komentovaniu *Histoire de la folie* (*Dejiny šialenstva*) M. Foucaulta sme sa pokúsili prezentovať záver, ktorý z tejto knihy vyplýva: v západnej kultúre, počnúc súčasným "*grand renfermement*" až po Descarta, vládne rozkol medzi dvoma "nekomunikujúcimi" tábormi, medzi Rozumom a Nerozumom. K diskurzu, ktorý vedie prvý o druhom, k tomu monológu o vedení, ktorý nazývame psychiatria alebo psychoanalýza, by sa mal pripojiť nemožný diskurz Nerozumu o Rozume. Avšak Nerozum bol odvtedy, čo ho zatvorili, pozbavený reči. A hoci psychoanalýza dala nanovo slovo bláznovi, toto slovo je nutne filtrované sluchom, pochádzajúcim z "iného" Z tohto hľadiska je psychoanalýza "chytráctvo" Rozumu.

A tak Sade, Nietzsche, R. Roussel a Artaud hovoria o nerovnosti nerozumu, a to pre absenciu jeho jazyka a diela. Zasvätili životy neobyčajnému diskurzu, ktorý pod lingvistickými kódexmi normálnosti maskuje zakázané skúsenosti, ktoré sú dielom nerozumu. Ako opozícia voči osvietenskej mystifikácii kultúry storočia rozumu a chápanej ako "prirodzenosť", znie Sadovo "Nenávidím prirodzenosť". Na rozdiel od racionalizmu, ktorý rozlišuje medzi reálnym a imaginárnym, medzi kultúrou a životom, divadlom a každodennou existenciou, znepokojene sledujeme Artaudovo úsilie zrušiť tieto rozdiely, chápať divadlo ako sprostredkovanie medzi životom, ktorý túži po nemožnom, a mŕtvolnou (t.j. západnou) kultúrou, ktorá určuje hranice. Divadlo podobne ako mor umožňuje pozdvihnúť nemožné na úroveň každodenného bytia.

Tieto diskurzy, ktoré nesú neobvyklé - ne"racionálne" - posolstvo a pritom využívajú tie isté lingvistické konvencie ako diskurzy normálne, nastoľujú pálčivý problém: možno "komunikovať" s nerozumom? Bol mu prinavrátený jazyk, ktorý nemal od čias "grand renfermementu"? Môžeme tvrdiť, že "blázon má reč"?

Odpovedať a vyvodzovať závery sa mi zdá unáhlené. Zatiaľ nie je veľa týchto "diel bláznovstva". Ale čoraz viac strachu nám naháňajú tie diela a životy, pred ktorými rozum a psychiatria zostávajú stáť (tak ako Janet pred R. Rousselom). Na druhej strane, poskytujú nám kľúč k rozumu a vedeniu, ktoré rozum skrýva. Už od Nietzscheho začíname tušiť, že problematika sa prevrátila: už sa nepýtame vedenia na pravdu nerozumu, ale sa pýtame sa nerozumu na pravdu vedenia, ktoré skrýva dve tisícročia úbohosti.

Začlenenie Sada do psychopatologickej kategórie ("Aký sadista je tento Markíz!", komentoval to jeden divák Weissovho diela) je dobré alibi na to, aby sa jeho dielo "zaregistrovalo" ako odsúdeniahodné a nepochopiteľné. Čítame ho akoby z pohľadu psychiatra, ktorý rozlišuje medzi normálnym a patologickým a túto rozdielnosť znásobuje v prírode odpozorovaným rozlišovaním medzi prirodzenosťou, na strane ktorej stojí, a protiprirodzenosťou. Ale práve z tej metafyziky Sade strháva masku.

Rovnako ako Sade prežije riaditeľa Charentona, Roussel prežije Janeta. Janetova snaha pochopiť Rousselovo "ochorenie" v racionálnych kategóriách - vedu - nám hovorí len málo. Nebudeme sa obracať k Janetovi, aby sme pochopili Rousselov jazyk.

Naopak, práve u Roussela nájdeme skutočnú lingvistiku a rétoriku, ktorá nám priblíži tajomnú pravdu našej reči, a ktorá okrem toho rozšíri aj jej tvorivé možnosti až po tú hranicu, kde "veci", ktoré za pomoci slov uznáme ako "objektívne", nám vnuknú nové, neočakávané spôsoby správania. Rousselov jazyk sa nám bude javiť ako dokonale pripravený mechanizmus, pomocou ktorého vytvárame nové objekty, rozširujúce úzky kruh toho, čo "racionálne" považujeme za "objektívne". Ako uvádza Foucault, tieto zvláštne mechanizmy, ktoré tak podrobne opisuje Roussel, sú v skutočnosti metaforami samotného Rousselovho diela, v ktorom jazyk napokon objavuje svoju pravdu, svoju schopnosť nepretržitého tvorenia objektov, nepretržitú dialektiku vytvárania nových poriadkov a ničenia poriadkov etablovaných.

Tieto diela "nerozumu" nastoľujú pálčivý problém, ktorý zatiaľ nedokážeme riešiť. Ale prinajmenšom nám umožňujú pokúsiť sa o záver, že už nežijeme karteziánsku skúsenosť stelesnenú v *Meditáciách*. Už sa nestaviame rázne na stranu evidencie Cogita, na stranu Rozumu, dištancujúceho sa od tých "úbohých bláznov", ktorí mali v úmysle zavrieť Vedenie do klietky. Vedeniu teraz chýba karteziánske alibi: "metodické" pochybovanie. Naše pochybovanie o spoľahlivosti a istote rozumu už nie je metodické, nie je to nejaký trik či chytráctvo, prostredníctvom ktorého rozum opäť získava na sile. Nebezpečný karteziánsky kruh už nemôžeme sledovať v hraniciach Rozumu.

A tak tiene, ktoré zosnoval Rozum - nerozum, snové halucinácie, predstavivosť - nás strašia "skutočne", nielen "metodicky". Sade, Nietzsche, Roussel, Artaud už nie sú tieňmi, ktoré sa spikli proti meditáciám a monológu racionalistického filozofa. Nemožno si ich popliesť s tými "úbohými bláznami", ktorým Rozum ako výsledok metodického pochybovania ponechal na chvíľu - a len na chvíľu - slovo, aby im ho vzápätí zobral navždy. Tieto "diela nerozumu" však i naďalej rozprávajú. A keď napokon zmĺknu, ich ticho nám naznačí, že ich diskurz uvoľnil miesto poslednej pravde. Sade stíchne navždy, až keď blázni rúcajú bariéry medzi Rozumom a Nerozumom a pozývajú divákov prežívať skúsenosť, v ktorej boli protiklady prekonané vo vyššej syntéze. Sade vtedy svojím úsmevom vyjadrí dodatočný súhlas. Dnes čítame karteziánske meditácie "naopak". Tiene sú na opačnej strane, na strane Cogita. Ako uvádza Nietzsche, rozum je maska. Stálo by za to napísať "iné" meditácie, také, v ktorých by sme zopakovali karteziánsky pokus, ale "naopak". Skončili by to tým, že by sme sa zbavili Boha geometra v prospech Boha klamára, ktorý by nás zbožňoval. Otvorili by sme plodnú cestu nezamestnanej teológii po "smrti Boha". A takto by sme pripravili základy kvalitatívne odlišnej kultúry, v ktorej by staročný rozkol Západu medzi Rozumom a Nerozumom, znásobený "vyššími hodnotami", bol odstránený v prospech imaginatívnej skúsenosti.

2. Prvá meditácia. Projekt protikarteziánskych meditácií je prirodzene projektom blúznivým. Ako inak ho chápať, ak nie ako program "deštrukcie" alebo "útoku na rozum" (nech by to bol "Rozum zvrchovaný", "Rozum dialektický" či "analytický")? Prízrak "iracionalizmu" na nás striehne ako to, čím skutočne je: ako "prízrak" alebo "tieň" pocitov našej vlastnej spoľahlivosti a istoty. Otrasieme nejako základmi nášho presvedčenia, keď na niekoľkých stránkach zameníme úlohy, ktoré sa od počiatkov reprezentovania prisudzovali Rozumu a Nerozumu, Vedeniu a Nevedeniu? Takto celkom iste dosiahneme zvrat. Bude to však "zvrat Toho istého".

Môžeme sympatizovať s "filozofiou", ktorá by "vymedzila" náš projekt ako "blúznivý diskurz", postaviť sa na stranu "iracionalizmu", ktorý nám "zvonka" prisudzujú. Na spôsob Veľkého galejníka nakoniec upadneme do dialektiky, ktorá nás provokuje, staneme sa solidárnymi s výčitkou: zmocníme sa jej, ospravedlníme ju a na oplátku získame koncíznosť a koherentnosť, ktorá sa od nás od začiatku vyžaduje. Nakoniec si osvojíme ono "proti", negáciu, ktorú nám pripisujú a s ktorou nás stotožňujú. Tak vstúpime do hry a prijmeme isté pravidlá, vytvorené inde, v cudzine. Tak dáme za pravdu filozofii.

Hranice nášho doterajšieho diskurzu sú v tom, že nevieme vystúpiť z hry, ktorú neakceptujeme, pokračujeme v diskusii, na "všeobecné tvrdenie rozkolu" ktorej môžeme a musíme reagovať. Náš diskurz je nateraz odsúdený na istý druh konzervativizmu. Budeme sa musieť podrobiť tým pravidlám, ktoré treba zodpovedať.

V tomto zmysle náš projekt ešte nie je radikálny. Príčinou chýbajúceho radikalizmu je naša nejednoznačná situácia: sotva možno rozmýšľať o "záhrobnom svete" v situácii, ktorú utvrdzuje tisícročná rutina. Ešte stále uvažujeme o zániku štruktúry vymedzenia a zahŕňania/vylúčenia, ako o prísľube alebo fantázii, ako o utópii či heterotópii, ako o neskutočnosti, t.j. "na základe" tej istej štruktúry (štruktúry, ktorá pravdu "spája" s fantastičnom, realitu s irealitou, topiku s heterotopikou...)." Naša rozpoltená každodenná skúsenosť je už vopred konfigurovaná touto rutinou.

V tomto projekte je solidarita s tieňmi nevyhnutná. A hoci tušíme prízračnosť ich existencie, vieme, že vyvrátiť diskurz, ktorý ich plodí (tým, že proti nim brojí), možno len kompromisom. Kompromis s Bláznom, so Spiacim, s Bohom - klamárom znamená solidaritu s prízrakom, ktorý karteziánska meditácia "vyžaduje" - vymýšľa -, aby zarámovala a vy-medzila Rozum a "Sagesse". Na nich zakladá svoju sebaistotu, svoj lesk, svoj pokrok. Uchýliť sa do tejto "siene hrôzy", obývanej tieňmi, v určitom zmysle znamená pretrvávať v rovnakej štruktúre inklúzie/exklúzie, na ktorej sa zakladá karteziánska meditácia. Zaútočiť na ňu, zmeniť jej negatívum ("negatívnu referenciu") na čosi pozitívne, neznamená vôbec posun vpred, ale jednoduché a jasné prevrátenie toho istého.

A predsa toto prevrátenie - ktoré nie je ozajstnou odpoveďou, ale len jednoduchou fintou - môže hádam vytvoriť "propedeutiku zlomu". Slovo blázna alebo diskurz a "dielo" Nerozumu možno pripravuje - a Nietzsche s Artaudom to môžu dosvedčiť -, ba dokonca vytvára predpoklady na vyvrátenie každého slova a diskurzu každého "diela" a "kultúry". A tak keď "Tiene" dostanú svoju reč a dielo (prostredníctvom "úskokov", rovnakých i keď prevrátených, podobných úskokom filozofie pri sofistikovaní vedenia), nakoniec neomylne poukážu na onen "nultý stupeň", na ktorom Rozum, vedenie, Logos prestávajú vidieť bezduchosť svojich počiatkov a ničotu, na ktorej sa zakladá ich sláva. Tie úskoky napokon umožnia odhodiť to označenie "čosi viac", ktoré filozofia spája s vedením a rozumom. Oné tiene sú tam ako súdny dôkaz: dôkaz toho, že Rozum ich vyžaduje a domáha sa ich, dôkaz toho, že Vedenie je nútené ich vyvolávať i zaklínať. Ich vlastná prchavá prirodzenosť nakoniec nakazí poznanie bezduchosťou.

Tieto meditácie sú antikarteziánske v tom, že sa usilujú formulovať zásadné dôkazy proti Rozumu a prichytiť ho už bez alibi. Rozvoj diskurzu je nevyhnutný. Treba vytvoriť taký istý prostriedok, aký používajú karteziánske meditácie, ale s opačným znamienkom.

Treba poukázať na fantazmagorickú povahu "Sagesse" z hľadiska výmyslu, ktorý budeme -"metodicky"- považovať za skutočnosť, nespornú matériu, odkiaľ "iné Vedenie" uskutočňuje svoj "experimentum crucis".

Možno bude skromným výsledkom tohto nezmyslu vnuknutie akéhosi obzoru, ktorý vidíme len ako prísľub...

V tomto duchu sú antikarteziánske meditácie márnením času. Zotrvávať v nich znamená stotožniť sa s tým, čo sa vlastne usilujeme podkopať. Predostreli sme ich na to, aby sme ich opustili, dokonca na ne zabudli. Rodia sa nechránené, chýba im duch "toho", "kto" ich ohlasuje. Asi práve preto, že ešte predpokladajú "niekoho", nejakého hlásateľa...", asi preto sa ten ktosi už rozplýva, mizne, začleňuje do obzoru, v ktorom "ja", "subjekt", "človek" prenechávajú svoje miesto iným bohom - anonymným a nadčasovým. Nech už je príčina akákoľvek, táto antikarteziánska úvaha je "falošná": zostáva tam ako úmysel alebo nezmyselné úsilie ukázať Rozumu, že jeho tieň je od neho neoddeliteľný, a preto ho svojou fantazmagorickosťou nakazí. Protikarteziánske meditácie dodávajú "metafyzickej" úvahe o filozofii určitú radikálnosť. Ponechávajú Olympu nekompromisnosť a naplno vstupujú do Karnevalu a dobývajú úroveň, z ktorej ako prízračná existencia pramení vedenie "z istôt Ne-vedenia". Aby bolo dobývanie úspešné, treba prijať určitú stratégiu: musí to byť tá istá stratégia, na základe ktorej Vedenie dosahuje svoju sebaistotu. Antikarteziánskou meditáciou je práve antifilozofia: je to vytvorenie obráteného právneho vedomia, prostredníctvom ktorého sa vedenie zredukuje na svoj nultý stupeň.

3. Prízrak, ktorý pustoší Európu. Už sme konštatovali, že tento "protikarteziánsky" projekt je pomýlený. Príčinou je mátožná povaha tieňov, pred ktorými niet úniku.

Skutočne, ešte aj dnes tak ako pred sto rokmi by sa mohol nejaký spis začínať týmito slovami: "Po Európe a Amerike máta strašidlo". Ale súčasné strašidlo, pred ktorým sa trasú striedavo Metternichovia a Guizotovia, má iné meno. Je ním iracionalizmus. Chcel by som tu povedať čosi o tomto prízraku, ktorý podobne ako všetky prízraky má schopnosť spojiť rozličné sily, ktoré sa ho snažia zažehnať.

Mnohí hovoria o "iracionalistických" postojoch mladých, marginalizovaných a okrajových skupín a nových generácií. Výraz treba pred jeho použitím definovať. Definícia slova nie je ľahká ani príjemná vec, ale prispieva k osvetleniu vecí.

Ja sám nebudem toto slovo definovať - je dosť cudzie môjmu slovníku - a viem ho používať len "v úvodzovkách". Radšej uvediem niekoľko prípadov jeho použitia.

Pojem iracionalizmus používa ako filozofickú kategóriu Lukács vo svojom smutne preslávenom *Rozklade rozumu*, najmä za účelom charakterizovať tie filozofické prúdy, v ktorých sa "rozplýva" systém *dialektického rozumu*, ktorý podľa autora rozpracovali najmä Hegel a Marx. Zjednodušene povedané, v prvej tretine 19. storočia sa postupne upevňuje dielo, ktoré bude neskôr korunované Marxovými a Engelsovými prácami, zatiaľ čo neskôr budeme svedkami postupnej degradácie tohto diela vo buržoáznom svete a následného napredovania "iracionalizmu".

Tak oproti "dialektickému rozumu" máme "iracionalizmus", ktorého hlavné črty - postavenie sa na buržoázno-imperialistické pozície v triednom boji, absencia

historického vedomia atď. - tu teraz nebudeme vymenovávať. Ale práve tieto črty dovoľujú Lukácsovi zhrnúť pod rovnaký názov ("iracionalizmus") očividne rozdielny súbor filozofických systémov a mysliteľov, ako sú Schopenhauer, Nietzsche, Kirkegaard, Dilthey, Heidegger atď.

Vo svojej práci *Filozofia a jej tieň* som ponúkol nasledovnú hypotézu: o filozofii zvyčajne hovoríme vtedy, keď myslíme napr. na Platónovu, Descartovu alebo Fichteho filozofiu. V skutočnosti však *každá* filozofia ukrýva *inú* filozofiu: *svoj tieň*. Každá filozofia sa chce definovať, sebapotvrdiť, preto každá filozofia požaduje istý rámec referencií, *negatívnych referencií*. Oným tieňom je to, čo filozofia odvrhuje, vyháňa, vylučuje alebo *obžalúva formou obžaloby*. V tomto význame slova možno napríklad tvrdiť, že *metafyzika* je tieňom logického pozitivizmu alebo že *dogmatizmus* je tieňom Fichteho idealizmu. V každom prípade ide o *dve* filozofie alebo presnejšie: o jednu *štruktúru*, ktorá artikuluje zvolený potvrdený diskurz na strane jednej a diskurz vylúčený, negovaný na strane druhej.

Táto hypotéza dovoľuje objasniť Lukácsovo používanie pojmu "iracionalizmus". Táto kategória si vytvára svoj vlastný tieň. A tento tieň, tak ako všetky tiene, má dvojaký efekt: zjednocuje rôznorodý celok systémov a dovoľuje zvolenému diskurzu definovať sa vo vzťahu k tejto jednote.

Ponechajme Lukácsa bokom a dodajme, že každý racionalizmus vždy pociťoval potrebu rozptýliť tieň, pomocou ktorého bol definovaný. Iracionalizmus nie je nič iné ako *prízrak*, tá plachá postava, na ktorej racionalizmus potom, čo sa s ňou spolčil, čo ju vyvolal a následne aj odvrhol, založil svoje istoty a svoju slávu.

Často sa hovorí a diskutuje o iracionalizme takých a onakých postojov, pričom sa však zabúda na to, že iracionalizmus neexistuje. Iracionalizmus rovnako ako (falošné) prízraky, ako (*falošné*) čarodejnice, existuje len v mysliach, ktoré veria v jeho existenciu alebo o ňom rozprávajú. Krásna štúdia Cara Baroju *O čarodejniciach a ich svete* upozorňuje na skutočnosť, že mytológia bosoriek sa v kresťanskom povedomí objavuje ako obrátená projekcia samotných názorov kresťana. A v tomto duchu sa prisudzujú bosorke rituálne činnosti, ktoré "prevracajú naruby" ortodoxný rituál. Spomeňte si na Rosemaryin koniec vo filme *Rosemaryino dieťa*: obrátený kríž, čierna kolíska. Kresťanské vedomie zoskupilo rozptýlený celok praktík a presvedčení do koherentného systému, ktorý "obrátil naruby" kresťanské praktiky a presvedčenia.

Aj iracionalizmus existuje len v mysli "racionalistu", je jeho výmyslom, rovnako ako falošné čarodejnice sú výmyslom zbožného vedomia. Problém preto nespočíva v tom, či súčasná mládež alebo niektoré jej skupiny či predstavitelia alebo nové generácie či marginalizované skupiny sú iracionalistami, ale v tom či tí, ktorí tento výraz používajú, nepadajú do pasce (do svojej vlastnej pasce), keď vytvárajú opačný obraz samých seba, keď mimo úzkeho rámca svojho racionalizmu konštatujú opak toho, čo odsudzujú a zavrhujú. Skutočným, alarmujúcim problémom je problém čistého svedomia.

Zaujímavá je aj otázka, či sa medzi onými marginalizovanými skupinami neobjavujú postoje, spôsoby myslenia a konania, ktoré by už mechanicky neprekrúcali zaužívané "racionalizmy", zbavovali by sa disjunktívy a prenikali by na iný terén, kde by sa hádam dal zažehnať racionalizmus, iracionalizmus, ortodoxia aj heterodoxia, dala

by sa prepojiť osvetlená zóna s tieňom: skoncovať s falošnými prízrakmi alebo bosorkami (ktoré nemajú nič spoločné s tými skutočnými, veľmi úctyhodnými), prostredníctvom ktorých si človek pestuje svoje svedomie, nádherné pokojné svedomie.

4. Kňazské poslanie božského Markíza. Medzi spoločnosťou Poriadku alebo Normy a spoločnosťou marginalizovaných skupín, medzi Rozumom a šialenstvom však možno odkryť nejednoznačný medzipriestor. V ňom sa usadili Markíz de Sade a Friedrich Nietzsche. Zmienime sa teda o obidvoch týchto mysliteľoch. Najskôr sa budeme venovať Markízovi v interpretácii Petra Weissa.

Postupom času počiatočný vplyv Weissovho diela *Marat-Sade* nahradili iné vplyvy. Kategorický imperatív našej senzibility nás núti urýchlene tráviť, aj keď za cenu skutočných zažívacích porúch. V súlade s dialektikou odmietania (*snobského* asketizmu, o ktorom budeme hovoriť inokedy) sme odsúdili toto dielo so závažnými dôsledkami na vyhnanstvo do temnoty "konzumu".

Hegel bol prvý, kto jasne poukázal na to, že filozofia vždy prichádza až na koniec. Vďaka svojim dekadentným a nekrofilným sklonom mala predstavovať skazenosť, koniec Karnevalu či bitky. Jej emblémom je sova. Jej obľúbeným dátumom je Popolcový utorok. Jej úlohou je rozprávať a diskutovať vtedy, keď už život a spor slabnú, v časoch úpadku. Filozof musí rozprávať v nečasovosti "aprés la fête, aprés ", v čase triezvenia. Filozofia je Alka-Seltzer ducha.

Snáď preto je teraz viac-menej vhodný čas pouvažovať o diele, ktoré už nevyvoláva hnev ani emócie. Hlas božského *gauchistu* a Markíza doznel. Možno preto, že jeho slovo zaniklo práve v konečnom tichu "celosvetového obcovania". Možno, že keď padli bariéry medzi rozumom a bláznovstvom, jeho slovo už bolo zbytočné. Alebo preto, že to slovo nahradila naliehavejšia a priamejšia komunikácia, ktorú uvádzal i doporučoval sám Sade, najvyššie spojenie-odlúčenie tiel, ktoré navzájom obcujú a požierajú sa.

Alebo je to tak, že toto zabudnutie uzatvára skutočný význam nestráviteľného diela? Pochopili sme Marata-Sada? Mohlo mu porozumieť publikum, s ktorým sa počítalo ako s najvyšším predĺžením poriadku, ktorý už potreboval psychiatra? Alebo ten neporiadok, ohlásený a vyrozprávaný Markízom, mal triumfovať len tam, na javisku, v "divadle", v akomsi smiešnom gete, kde meštiak ukájal svoj masochizmus a outsider si uľavoval zo svojich sklamaných nádejí? Bol to len trik establishmentu, dovoliť na niekoľko hodín takúto poživeň hladujúcemu, nechať ho snívať o slobode a víťazstve, ktoré malo byť po prebudení opäť - a navždy - potlačené?

Nadišiel však čas prebudenia. Klamlivé víťazstvo božského Markíza tu zostalo ako možnosť a sen. Potom sa presadil nanovo - tu, tamto, všade - ten *princíp reality*, ktorý pripisuje politikovi, následníkovi Marata, jeho skutočné hody, postupné vypracovávanie poriadku s odtieňom krásnych neslobodných slobôd, systematické prenasledovanie šialenstva a priestupku, jeho neustálu *reštauráciu* inštitúcií a nariadení.

Neporiadok má však vlastný priestor. Nachádza sa vonku, v hluchote nemocníc a pod stredomorským slnkom, na ostrovoch (Egejských, Baleárskych). Tam, odsúdený na samotu organizuje svoje vlastné geto a plní svoje nejednoznačné poslanie - slúžiť ako model spolunažívania v budúcnosti - a poskytuje alibi "čistému svedomiu" meštiaka.

Na polovici cesty medzi najvyšším šťastím z ostrovov a spoločne pociťovanou frustráciou "stáda" (ktoré nachádza svoju útechu v "najvyšších hodnotách"), medzi jednými a druhými, umelec, spisovateľ, božský Sade plní svoju mätúcu a nezastupiteľnú funkciu. Len on môže komunikovať zo strany neporiadku s poriadkom: adresuje normálnemu divákovi slovo, ktoré blázon nemôže sformulovať (lebo bláznovstvo je definované mlčaním: blázon je synonymum nekomunikovaného). Z druhej strany Sade "organizuje" neporiadok. Vysvetľuje, vychováva, učí rozprávať blázna, kultivuje jeho sebavedomie. Ide o dvojznačnú hru. Spolupracuje s riaditeľom nemocnice, vyzýva blázna "činiť dobro" a zabáva charitatívne publikum, ktoré sa na predstavení zúčastňuje.

Čomu však slúži takáto zdegenerovaná hra? Až záver diela nám poskytuje kľúč k pochopeniu, keď blázon, vybavený slovom - ideológiou - vtrhne do sály a pozýva mníšky a asistentov na banket obcovania. Tu sa Sadovo kňazské poslanie končí. Sade, ktorý v tejto dialektike rozumu a bláznovstva predstavoval pojítko i rozdeľovník, je už teraz nadbytočný. Bol len oným artikulačným znamienkom (/), ktoré spájalo a rozdeľovalo oba svety: rozum / bláznovstvo. A v tej chvíli sa toto znamienko zmazáva. Sade prestáva rozprávať a písať. Ale ani nehrá. Obmedzuje sa len na smiech, ktorý je konečným súhlasom.

Dnes sa ešte zúčastňujeme na predstavení (na ako dlho?), ktoré hrajú dva navzájom nekomunikujúce svety. Je to svet poriadku, ktorého *manažérom* je politik, ktorý je práve na rade, a geto neporiadku, kde gestikuluje vylúčený. Medzi týmito dvoma svetmi niet komunikácie a vzájomne si prisluhujú negatívnymi odkazmi, ba dokonca si poskytujú alibi. A práve preto sa textový priestor, v ktorom má Weissovo dielo svoj význam, predlžuje až za hranice svojho "predstavenia". Dnes ešte stále prežívame túto patetickú skúsenosť z rozkolu: rozvážny a poriadkumilovný muž odsudzuje marginalizáciu alebo ju otcovsky toleruje, ba v chápavom vzplanutí ju idealizuje a vyvodzuje z nej krásne ponaučenie. Marginalizovaný sa obracia chrbtom k establishmentu. Medzi jedným a druhým zostáva priestor, ktorý treba pokryť, dvojitá zóna, ktorú môže zaplniť len umelec, spisovateľ, božský Sade. Dnešnou funkciou spisovateľa a umelca je preniknúť do tejto medzery, prežiť do hĺbky dualitu a rozkol, uvedomiť si, že jeho predstavivosť *má byť* "schizofrenická" (ako uvádza Salvador Clotas). Keby sa nám výraz "angažovaný intelektuál" nezdal taký iritujúci, často používaný a zastaraný, povedali by sme, že funkciou tejto osobnosti je kriticky sa zamerať - ako to urobil Sade na znamienko opozície-artikulácie (/); preniknúť na toto nejednoznačné miesto a dôsledne a do hĺbky prežiť túto nejednoznačnosť, každopádne sa vyvarovať pokušenia stanoviť si terapiu proti schizofrénii, ktorá sa nesmie liečiť ani vyliečiť.

5. Filozofia a karneval

"Všetko hlboké miluje prestrojenie.
Každý hĺbajúci duch cíti potrebu
maskovať sa."

(Nietzsche)

Roky ubehli a Zarathuštrovo posolstvo nebolo vypočuté. Po toľkom manipulovaní zostávajú Nietzscheho texty, ako uvádza Klosowski, "neprístupné". Ani falzifikácia a nacistická, resp. neonacistická apologetika, ani to, že si ich zo súcitu osvojili psychiatri

s filozofickými ambíciami, ani heideggerovské pokusy neutralizovať podvratný aspekt týchto textov, ani lukácsovská pochabosť - ani jedna z tradičných exegéz nepochopila toto v skutočnosti prekliate dielo. Až v súčasnosti vďaka úsiliu novej generácie francúzskych filozofov - Derridu, Foucaulta, Deleuza a predovšetkým Klosowského - sa začína vrhať čoraz viac svetla na význam niektorých textov, ktoré sa *interpretovali*, ale nik ich nevzal *doslovne*. Dôvodom bol Nietzscheho "sugestívny" štýl, používanie aforizmu ako prostriedku a napokon škandalózne "protirečenia" predpokladanej nietzscheovskej "doktríny".

Teraz začíname tušiť, že v tejto nietzscheovskej systematickej vôli odporovať sebe samému treba hľadať jej najvyššiu súdržnosť. A začíname chápať aj potrebu používania aforizmu ako lingvistickej konkretizácie pulzujúceho stavu. Nakoniec bol "kľúč" k tomuto pohoršujúcemu textu objavený v štrbinách, v hiátoch, v oných bielych priestoroch, ktoré oddeľujú jeden aforizmus od druhého.

To je "kľúč" k najmenej doktrinálnej z dokrín, k doktríne, ktorá sa v istom okamihu vysloví - na niekoľkých riadkoch - a ponorí sa do aktu v tom bielom priestore, aby prenechala priestor inej "doktríne". Tak Nietzsche obetuje svoju identitu, prestáva byť profesorom, filozofom, filozofom Nietzschem a rozpútava skutočnú procesiu masiek. Každý z aforizmov je teda novým prestrojením, novou maskou. A v závratnom ošiali tohto Karnevalu sa Nietzsche pokojne predstaví ako "Ecce Homo", dovedie karneval až do jeho posledných dôsledkov, až do bodu, kde sa prestrojí... za Nietzscheho.

Nietzsche takto definitívne rozkladá modernú filozofiu, usadenú napevno v karteziánskom *cogito, sum*. Nietzsche objavuje za každou doktrínou alebo systémom akési "ja", ktoré trpí a zaručuje jeho "koherentnosť" a jeho "systematickú" povahu. Počnúc Descartom treba hľadať záruku filozofických konštrukcií v evidentnosti tohto *ja, ktoré myslí*, ktoré pri myslení a pri myslení seba samého buduje "koherentný systém". Odtiaľ pochádza Nietzscheho záľuba rúcať najpevnejšie a najviac odolávajúce budovy, napríklad budovu Spinozovu alebo Kantovu. Do protikladu k nim kladie rozklad: obetovanie svojej vlastnej identity a krach systému. A hneď po realizácii tejto negatívnej úlohy odhadzuje masky a prestrojenia, vytvára nutne fragmentárny diskurz, necháva vtrhnúť impulz alebo pulzovanie na úroveň písania.

Preto sa Nietzschem otvára nový filozofický štýl. Vedel to veľmi dobre, keď hlásal nový rod filozofov, filozofov budúcnosti. Jeho východiskovým bodom je zničenie *systému* (trpeného, garantovaného a upevňovaného "najvyššími hodnotami"). A od tohto rozkladu by sme mohli špecifikovať jeho úlohu, spočívajúcu v znásobovaní až po hranicu únosnosti, až po samotné šialenstvo - t.j, donekonečna- produkovanie "doktrín", teraz však chápaných ako masky a prestrojenia. Je to úloha zmeniť filozofiu na skutočný Karneval.

Muselo prejsť storočie, aby sme dôkladne a až do samej podstaty začali rozumieť tomu, čo môže znamenať karnevalová filozofia. Najnovšie doktríny alebo systémy sa museli dostať do krízy a ich oporný bod - subjekt, ľudské ja, muselo byť spochybnené vo svojej podstate. Bolo teda skutočne nutné, aby sa zrútili posledné *subjektivistické* filozofie: personalizmy, existencializmy, humanizmy každého druhu. Dnes napokon vieme, že subjektivizmus je jemnejšou formou fetišizmu. A že subjekt, ja alebo

"sebavedomie" je klamlivým fetišom, na ktorom moderná doba založila svoje "systematické" ilúzie.

Ak je dnes Nietzsche najcitovanejším autorom, nejde jednoducho len o módu a už vôbec nie o návrat "iracionalizmu", o ktorého *mátožnej* povahe sme už hovorili. Jednoduchým dôvodom je to, že filozofia je odjakživa oneskorenou, úpadkovou reflexiou za súmraku, ktorá "pozdvihuje život na úroveň pojmu". A ak sa dnes filozofia opätovne zaoberá Nietzschem, je to preto, že aj keď si to neuvedomujeme, vitálne začíname byť nietzscheovcami.

Začíname teda chápať, že domnelá "jednota ľudskej osoby", jednota zabezpečovaná krásnou, ba až nesmrteľnou dušou alebo akýmsi fetišom Ja či predpokladaným vedomím, sa rozplýva. Začíname chápať, že "osobná identita" je mýtom, pravdepodobne meštiackym, každopádne však západným, že tento mýtus sa poisťuje krstom a následným nadobudnutím "vlastného mena". Skutočne môžeme vyhlásiť: Ja som už teraz *ja*. Skutočne spoznávam sám seba v preukaze. Cogito vždy prechádza okresným úradom. *Ego* je kusom papiera, niekedy v obale z umelej hmoty.

Ale čo sa skrýva za týmto preukazom? Čo je to, čo nazývame "človek", ak nie hŕbka papierov alebo masiek (role-set, tak to volajú americkí sociológovia)? A vedomie? Nie je to ilúzia identity bez základu, horúčkovité lipnutie na istej maske a istej úlohe? Netušíme, čo je za maskou. Hádam tvár bez očí, bez jazyka, bez výrazu alebo nikdy neuhasínajúca vyhňa, anonymné kolektívne kutie falošných fúzov a brád. Čo potom znamená autenticita? Nebude to snáď istá forma konečného poznania, toho, že bez sebaklamu nie je možné byť sám sebou, poznať samého seba, byť verný sám sebe? Nevyplýva z toho, že to, čo sme nazývali autenticitou, bola v skutočnosti "neúprimnosť" a že pravda sa nachádza niekde na strane "neúprimnosti" a na strane "únikovosti"?

Ja už teda nie som ja, som ten, ktorý sa zo mňa samotného postupne *vytráca*, ten, ktorý sa nikdy nezastavuje, ktorý neustále cestuje, ktorý sa prestrojuje - neustále až donekonečna, až do zbláznenia, až do definitívneho uzavretia cyklu Veľkého Roka Bytia - až pokým sa nanovo po vyčerpaní všetkých masiek nevráti k východiskovému bodu. Som možno ten, ktorý sa oslobodzuje od času a priestoru, alebo ten, ktorý zvestuje návrat. *Ja* je vždy miestom rozptylu alebo neistým a krehkým súborom spomienok a dojmov. Je to jeden bod medzi tisícmi, začiatok pulzovania alebo objavenie impulzu, ktorý možno zostáva *zapísaný* do nejakého krátkeho aforizmu. Je to onen aforizmus, oddelený hiátom od ďalšieho aforizmu, od toho "iného ja", ktoré slávnostne pochoduje za ním, za tou ďalšou maskou alebo prestrojením, ktoré predlžuje Karneval až donekonečna.

A ak sa súčasná filozofia začína vážne zaoberať týmto Karnevalom, znamená to, že vitálne ohlasuje onen antisystém", ktorý prednedávnom uviedol Pi del Guell v *Prítomnosti*: Snáď na Hlavnom námestí alebo počas leta na Ibize, na okrajoch zatiaľ "prízemnej" kultúry, živenej ilúziou identít a personalizmov. Dnes môžeme vážne premýšľať o nepravdivosti ľudového porekadla, ktoré hovorí, že "žijeme iba raz". Ak chceme, ak si to zaumienime, môžeme žiť tri životy, trinásť, ba mnoho životov...

Ale cenou za takéto rozhodnutie je nutnosť skoncovať so všetkými inštitúciami, ktoré od nás vyžadujú monotónnosť alebo nudu. Oslobodiť sa od týchto "večných"

projektov, ktoré utápajú Karneval v "inom Karnevale", v prevrátenom Karnevale, ktorý si neuvedomuje "travesti", na ktorom sa zakladá.

Znamená to môcť a tiež vedieť včas zmeniť "zamestnanie", "spoločenskú úlohu", masku. Vysvätiť za patróna takého karnevalového génia, akým bol Svätý Alexander, ktorý opustil svoju ženu tri dni po svadbe, utiekol nevedno kam a vrátil sa späť prezlečený za žobráka po dvadsiatich rokoch - a ďalších dvadsať trvalo, kým ho spoznali. Vedieť skoncovať včas - ako to urobil Nietzsche vo všetkých svojich textoch, zakončiť aforizmus, zaviesť "beance", biely priestor, aby vzápätí znovu chytil pero a zapísal nový pulzujúci stav, a doviesť túto činnosť až na samotné hranice, až tam, kam ju priviedol Friedrich Nietzsche: do nekonečna alebo do šialenstva.

6. Čo znamená smrť človeka. Takzvaný "filozofický štrukturalizmus" hlása tézu "smrti človeka". Táto téza je v skutočnosti menej útočná, ako sa môže zdať. Vlastne iba poukazuje na to, že pojem "človeka" sa vytratil z lona spoločenských vied, na neživotnosť filozofickej antropológie alebo "filozofie človeka". "Filozofický štrukturalizmus" nepoukazuje ani tak na "filozofiu smrti človeka" ako skôr na "smrť filozofie človeka". K takémuto záveru som prišiel tak trochu ako pozorovateľ, ktorý má nad vecami nadhľad, na konci poslednej eseje *Filozofia a jej tieň*, ktorú som nazval *Filozofia bez človeka*. Nebol som ani za, ani proti tejto téze "filozofického štrukturalizmu", len som ju spomenul a uviedol, v akom zmysle znamenala zlom vo filozofii Kantovho razenia.

Čo sa mňa týka, aj by som sa pod tézou "smrti človeka" podpísal, ale dal by som jej originálnu a nevídanú podobu v rozpore so samotným "filozofickým štrukturalizmom". Ten však nastoľuje túto tézu v rovine vedeckej a epistemologickej. Ja by som sa snažil túto tézu formulovať oveľa radikálnejšie, tak, aby mala čo povedať vo vzťahu k nášmu každodennému životu a k našim vzorom správania. Formuloval by som ju tak, aby mala dopad aj na rovinu etickú a spoločenskú.

Pojem "človek" sa zvyčajne asociuje s pojmami ako ľudský subjekt, osoba, "ja", osobná totožnosť alebo *self*, vedomie, sebavedomie atď. Všetky poukazujú na rovnaký fenomén *identity*: identity vedomia seba samého, identity osoby alebo subjektu v jeho časových a "historických" výkyvoch, v jeho lipnutí na rozličných spoločenských úlohách alebo *rolách*. Túto identitu vytvára substancia, nemenná "posledná inštancia", nedotknutá rozličnými úlohami a maskami, ktoré "interpretuje" alebo "predstavuje".

Túto identitu možno chápať ako akúsi individuálnu entitu, ako akýsi *empirický subjekt* (nejaký konkrétny človek) alebo ako jej kolektívnu hypostázu (a potom budeme hovoriť o "vedomí skupiny alebo triedy", o "národnom alebo vlasteneckom vedomí" atď.). V tomto zmysle vždy pretrvá určitá entita alebo *res*: akási individuálna alebo zospoločenštená substancia, rovná sebe samej, buď vo forme atómu, alebo v podobe "osamelej masy".

Tézu "smrti človeka" chápem skôr ako *rozklad identity* alebo *zničenie substancie či základu*. A jeden pádny dôvod by takúto likvidáciu obhájil - tušenie *fiktívnej* povahy tejto uvedomovanej identity alebo tohto istého a zabezpečeného "ja".

Iste, všetky tieto predstavy o vedomí alebo o takomto ja majú koniec koncov kresťanské korene. Odvodzujú sa zo základných kanonických predstáv o osobe a substanciálnej jednote. Naša likvidácia má preto celkový dopad na tieto predstavy

a predkladá, že ich niečím nahradíme. Táto likvidácia neústi do nijakého nihilizmu. Práve naopak. Ak ju navrhujeme, je to opodstatnené. Naozaj sa domnievam, že od takejto likvidácie závisí pozitívne riešenie.

Ja a vedomie sa nám v skutočnosti javia ako maska. Vedomie sa materializuje len ako vedomie určitej spoločenskej úlohy. Ja prislúcha určitá úloha: ja som otec rodiny, ľavicový politik, manažér, futbalista alebo spisovateľ. Toto ja vzniká osvojením určitej spoločenskej úlohy alebo klamlivej viery v to, že "súhrn alebo balík spoločenských úloh" (roll-set), ktorými "sme", má korene v akejsi éterickej substancii, ktorú nemožno stotožniť ani s jednou z nich konkrétne, ani s ich súhrnom A táto éterická substancia sa situuje vždy mimo súboja, aby následne ukázala svoju "neúprimnú" podstatu.

Preto je táto substancia - ja *fetišom*. Jej vytýčenie spočíva v zabudnutí na jej fiktívnu povahu. My navrhujeme zlikvidovať fetiše, a tak "demystifikovať". Iba tým prevrátime naruby teóriu, ktorá stojí na čele zvyčajných výprav za demystifikáciou a "zrušením odcudzenia". Tieto výpravy nariekajú nad "stratou vedomia" alebo stratou subjektívnej a osobnej identity. Podľa mňa sú tieto výpravy poslednou hranicou kultúry a etiky, opierajúcej sa o kresťanské a západné hodnoty.

Čo sa stane, keď túto identitu alebo substanciou radikálne spochybníme? Môže sa stať, že dosiahneme slobodu, jediné zrovnoprávnenie, za ktoré by sa podľa mňa oplatilo bojovať aj angažovať. Oslobodíme sa od množstva masiek a kukiel, rozličných, ba až protirečivých úloh, ktoré skladujeme v onom "druhom svete" vedomia, ktorý nazývame "podvedomím".

Ako uvádza Pi del Guell vo svojej perfektnej analýze *hippies*, išlo by o akúsi prirodzenú alebo umelo vyvolanú *explóziu podvedomého*. Explóziu, ktorá by uvoľnila množstvo uzavretých archetypov, ktoré naše vedomie alebo ja dusí a potláča.

V rovine filozofickej by tento návrh oslobodenia viedol k analýze ľudského života, ktorá by kritizovala súhrn konceptov a kategórií, obsiahnutých v starom koncepte človeka - a predložila by nové kategórie. Stálo by za to napísať *Sein und Zeit* posledných desaťročí 20. storočia, analýzu, ktorá by do hĺbky zrevidovala všetky pojmy dosiahnuté v idei človeka, napríklad pojem času a dejín, priestoru, pobytu vo svete. A následne vytvoriť nové kategórie, ktoré sa núkajú.

Ideu "osoby" by mala nahradiť idea "masky" alebo "prestrojenia", lebo osoba alebo ja skrýva pod svojou zdanlivou jednotou mnohorakosť. Za nedeliteľným ja sa skrýva Množstvo. Každý z nás preto zahŕňa množstvo masiek. Niet jednoty, existujú len zdvojenia a *travesti*.

Idea času by sa mala nahradiť ideou "večného návratu" (a odtiaľ vyplýva potreba prehodnotiť Nietzscheho). Z tohto zorného uhla by sa mala chápať aj kategória *cesty* (trip).

Namiesto chápania dejín ako lineárneho alebo špirálovitého procesu, ktorý nakoniec ústi do jedného bodu - cieľ, eschatos alebo télos -, namiesto uvažovania o tom, že dejiny smerujú k vedomiu (historickému vedomiu), prítomnému alebo eschatologickému, mali by sa dejiny chápať ako nepretržitá postupnosť *disperzných okamihov*.

Centrálnym pojmom bude pojem imaginácie, anonymného kolektívneho kutia masiek. K potláčaniu predstavivosti dochádza vtedy, keď nejaká maska zabudne na svoju "fiktívnosť", stáva sa substančnou entitou, a tým počne vedomie alebo ja.

A navrhovaný model spoločného života už nebude agregáciou ojedinelých identít alebo "zospoločenštením" týchto identít do "kolektívneho subjektu". Naopak, bude karnevalom, stále rýchlejšou produkciou masiek a kukiel; jedným slovom, premenou každodenného života na divadlo. Alebo, ako by povedal Artaud, vpádom divadla do nášho života. Divadlo musí podnecovať predstavivosť, ktorá len "v čase moru" rozopína a strháva korzet vedomia, v ktorom je uväznená.

Toto sú pojmy, ktoré musí rozpracovať filozofia budúcnosti, ak chce dať koherentnú podobu súboru nových skúseností, o ktorých nás podnecujú uvažovať marginalizované skupiny.

Zo španielskeho originálu *Primera meditación*. In: Filosofía y carnaval, Barcelona, Anagrama 1984, s. 62-87 preložil *Zdeno Kubík*.